

48. Організаційні справи // Громадський Голос. – 1933. – 18 листопада. – Ч.45. – С.3, 4.
49. Партийний суд. Документи / Зібрав О.Когут. – Станиславів: Богородчанський цп, 1932. – 27 с.
50. Повітова конференція УСРП на Рівненщині // Громадський Голос. – 1929. – 28 грудня. – Ч.53. – С.3.
51. Політичний і освідомлюючий рух // Громадський Голос. – 1929. – 9 лютого. – Ч.5. – С.7.
52. Політичний і освідомлюючий рух // Громадський Голос. – 1929. – 19 жовтня. – Ч.42–43. – С.6.
53. Політичний і освідомлюючий рух // Громадський Голос. – 1929. – 16 листопада. – Ч.47. – С.1.
54. Політичний і освідомлюючий рух // Громадський Голос. – 1930. – 1 лютого. – Ч.5. – С.5.
55. Політичний і освідомлюючий рух // Громадський Голос. – 1930. – 15 березня. – Ч.11. – С.7.
56. Політичний і освідомлюючий рух // Громадський Голос. – 1930. – 1 травня. – Ч.16. – С.1.
57. Політичний і освідомлюючий рух // Громадський Голос. – 1930. – 21 червня. – Ч.24. – С.7.
58. Політичні вісти // Нова Зоря. – 1935. – 28 лютого. – Ч.15. – С.7.
59. Постанови Головної Управи УСРП // Громадський Голос. – 1930. – Ч.1–2. – С.2.
60. XXXI Конгрес УСРП // Громадський Голос. – 1929. – 9 лютого. – Ч.6. – С.2.
61. XXXI Конгрес УСРП // Громадський Голос. – 1929. – 16 лютого. – Ч.7. – С.2–3.
62. Chojnowski A. Ukraina. – Warszawa: Wydawnictwo Trio Warszawa, 1997. – 236 s.
63. Feliński M. Program Ukraińskiej Socjalistycznej Radikalnej Partji // Sprawy Narodowościowe. – 1928. – Styczeń, luty i marzec. – S.32–40.
64. Kongres USRP // Sprawy Narodowościowe. – 1929. – Styczeń i luty. – S.83–84.
65. Mędrzecki Włodzimierz. Województwo Wołyńskie 1921–1939. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, b.r. – 204 s.
66. Mniejszości narodowe w Polsce // Sprawy Narodowościowe. – 1929. – Marzec i kwiecień. – S.269–270.
67. Mniejszości narodowe w Polsce // Sprawy Narodowościowe. – 1929. – Czerwiec, lipiec, sierpień. – S.481.
68. Ukraińcy. Życie polityczne // Sprawy Narodowościowe. – 1929. – Wrzesień i październik. – S.644.

M.MISHCHUK

WITHIN THE PARTY'S ORGANIZATION STRUCTURE OF THE UKRAINIAN SOCIAL-RADICAL PARTY (1927–1939)

The article is devoted to the research the organization structure of the Ukraine Social-Radical Party in the 1926-1939 year. It is shown, that radical forces made a political life in the region more active and that all this time they defend the main aim of the nation which was the creation of the Ukrainian sovereign state.

Key words: *the organization structure, the political life, the political forces, sovereignty, independence.*

УДК 323.21

ББК 66.4

Микола Генік

РОЛЬ ПОЛЬСЬКИХ І УКРАЇНСЬКИХ ОПОЗИЦІЙНИХ ПАРТІЙ У ПРОЦЕСІ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО ПРИМИРЕННЯ

Гельсінський процес сприяв появі опозиційних антитоталітарних організацій у країнах Центрально-Східної Європи. Боротьба проти радянського поневолення та демократизація суспільств розглядалися в контексті підтримки української незалежності, непорушності кордонів та толерантної національної політики. Прихильниками такого курсу були Польське незалежницьке порозуміння, Конфедерація незалежної Польщі, Ліберально-демократична партія "Незалежність" та ін. Налагодження взаємовідносин між польськими й українськими опозиційними партіями було одним з етапів інституціоналізації міжнаціонального примирення.

Ключові слова: *Центрально-Східна Європа, польсько-українські відносини, міжнаціональне примирення, опозиційні партії.*

Геополітичні зміни в Центрально-Східній Європі наприкінці ХХ ст., які сприяли подоланню тоталітаризму та визволенню з-під радянського

поневолення, стали можливими завдяки досягненню примирення двох найчисленніших народів регіону – українського й польського. На відміну

від німецько-французького порозуміння після Другої світової війни міжнаціональне примирення народів Центрально-Східної Європи здійснювалося переважно методом народної дипломатії із залученням еміграційних політичних інститутів, громадських організацій і окремих суспільних діячів. Важливу роль у процесі двостороннього примирення займали опозиційні партії, які становили етап на шляху легітимізації та інституціоналізації діалогу та опрацювання нового формату міжнаціональних відносин.

Проблема взаємовідносин польського й українського опозиційних рухів стала предметом досліджень порівняно недавно. Цій тематиці присвячено монографії і статті Ю.Зайцева [1], С.Стоєцького [2], В.Гілла, Н.Гілла [3], Г.Вуйця [5], А.Русначенка [6]. Загалом доводиться констатувати відсутність комплексного висвітлення проблеми в українській чи польській фаховій літературі. Тому метою цієї публікації є розкриття становища антитоталітарної опозиції в Польщі та Україні стосовно проблем двостороннього порозуміння. Публікація здійснена завдяки сприянню Каси ім. Ю.Мяновського.

Підписання Підсумкового акта Народи з безпеки і співробітництва у Європі, зафіксувавши непорушність кордонів та створивши умови для ліберальної еволюції комуністичного режиму, послужило могутнім поштовхом для зародження антитоталітарної опозиції в СРСР і так званих країнах народної демократії. Протягом другої половини 1970-х – початку 1980-х років виникли Польське незалежницьке порозуміння (ПНП), Комітет оборони робітників (КОР), Об'єднання незалежних профспілок “Solidarność”, Конфедерація незалежної Польщі (КНП), Ліберально-демократична партія “Niepodległość” (ЛДПН), Українська Гельсінська спілка (УГС) та багато інших. З метою унеможливлення інспірації польсько-українського конфлікту та координації визвольних зусиль проблема двостороннього примирення складала одне з пріоритетних завдань їхньої діяльності.

Протягом кількох десятиліть проблема польсько-українського порозуміння складала одне з основних завдань діяльності “Kultury” та особисто її редактора Є.Гедройця. Їхніми заходами було досягнуто підписання “Декларації в українській справі” в травні 1977 р.

Особливо важливе значення під впливом діяльності колективу “Kultury” мали зародження й зміцнення концепції непорушності кордонів у

поглядах польської опозиції після Гельсінської конференції. Польський опозиційний рух, виходячи з необхідності координації антитоталітарної боротьби з іншими народами та визнаючи незворотні зміни національної структури населення спірних територій, пропонував застосування принципу *uti possidetis*, зокрема в травні 1976 р. програма Польського Незалежницького Порозуміння стверджувала, що східним сусідом Польщі є не Росія, а Україна, Білорусія і Литва. Виражаючи підтримку ідеї незалежності східних сусідів, ПНП відмовлялася від територіальних претензій на Львів і Вільно, незважаючи на те, що ця втрата була й залишиться болісною. Проблемі розмежування пропонувалося вирішувати в площині відкритості кордонів [7–10; 11, с.6].

Польський опозиційний рух із початку свого існування усвідомлював значення незалежницьких рухів народів СРСР. У першому номері підпільного часопису “Głos” у жовтні 1977 р. було вміщено статтю Яцка Куроня, Антоні Мацеревича і Адама Міхника “Sprawa polska – sprawa rosyjska”. Автори, зокрема, стверджували: “Гарантією суверенності Польщі є суверенність народів, відділяючих нас від Росії, і політика, спрямована проти суверенності цих народів, є антипольською. (...) Сьогодні, коли в Україні й Литві щораз посилюється боротьба за демократичні свободи, а російська демократія відважно з нею солідаризується – гасло “за вашу і нашу свободу” є більше ніж будь-коли досі єдиною реалістичною програмою суверенності Польщі” [12, к.427; 13, с.14].

Важливе значення мали резолюції І з'їзду “Солідарності” щодо національного питання в Польщі та його “Звернення до народів Східної Європи” [14]. Пізніше Є.Гедройць згадував, що “Звернення до народів Східної Європи” І з'їзду Солідарності було “випадковим, одразу атакованим всіма, самою опозицією. Це був вискік, який уважалося несерйозним і непередбачуваним” [15]. На думку проф. А.Фрішке, “Послання до народів Східної Європи”, яке оцінювалося як нерозважне в перспективі політичної гри з комуністами в 1981 р., виявилось добродійством у будівництві іміджу Польщі в сусідніх країнах. “Військовий стан, розміри підпільного руху опору зміцнили цю симпатію. Була вона також додатково збуджувана завдяки активності тих середовищ, які власне тоді почали більш зрілі спроби пізнання сусідніх народів, їх проблем і приготувалися більш систематично

до діалогу з ними". Автор мав на увазі книгу тодішнього заступника головного редактора "Więzi" Б.Скарадзінського, вихід журналів "Obóz", "Nowa Koalicja", "ABC", "Spotkania", "Krytyka", "Znaku" і т. п. [16; 17].

Двосторонньому зближенню сприяла також підтримка українською еміграцією опозиційного руху в Польщі. Зокрема 19 серпня 1980 р. Український Демократичний Рух, до якого входили УРДП, ОУН(з) і УНДО, звернувся до польських страйкарів із висловом своєї солідарності з їхніми вимогами. У зверненні зазначалося, що "ідеї, за які боряться польські страйкуючі робітники, є близькі і дорогі також українським робітникам. Володимир Клебанов, робітник із українського Донбасу, започаткував кілька років тому боротьбу за вільні профспілки в Україні і цілому СССР та був за це заарештований разом із своїми співробітниками. (...) Хай живе солідарність українських і польських робітників у боротьбі за їх слушні права!". Це звернення було надіслано в Польщу, Україну, до редакції "Kultury" та "Континенту" [18].

На початку 1980-х років Польське Незалежницьке Порозуміння проголосило декларацію "Польща – Україна", яка мала величезне значення для формування проукраїнської орієнтації в середовищі польської опозиції. У декларації наголошувалося на необхідності польсько-українського примирення, якому повинні передувати взаєморозуміння, взаємоповага й праця над кращим майбутнім шляхом відповідного виховання молодого покоління. ПНП заявляло, що "без тісної співпраці обох держав – Польщі й України – на міжнародній арені появилися б знову можливості ближчої чи дальшої загрози їх незалежного існування" [19].

Прихильником федералістського вирішення проблеми польсько-українського кордону зарекомендувала себе заснована 1 вересня 1979 р. Конфедерація Незалежної Польщі. Уже в травні 1980 р. у своїй резолюції КНП виступила прихильником створення незалежної України, обіймаючої всі землі, заселені українцями. КНП уважала, що плин часу та трагічні події останніх 40 років визначили лінію польсько-українського розмежування, що повинно братися до уваги при формуванні майбутніх відносин. Проблему кордону пропонувалося розв'язати в площині концепції Міжмор'я, тобто створення федерації, яка знизить ста-

тус кордонів із міждержавних до адміністративних та лібералізує норми їх перетину [9; 11, с.7].

Тоталітарний режим, закритість кордонів та відсутність політичного плюралізму в СРСР були серйозними перешкодами для контактів польської та української опозиції. Однак успіхи опозиційного руху в Польщі викликали захоплення українських дисидентів. В.Стус у своєму щоденнику занотував: Польща дає приклад Україні (...). Яка шкода, що Україна не хоче користуватися з науки польського вчителя. (...) Польща здійснює епохальний пролом в тоталітарному світі і готує його остаточне падіння. Але чи цей польський приклад стане також нашою участю? – це питання епохи. (...) У контексті цих польських подій ще більш, як раніше, проявляються вади серйозного, але одночасно боязливого гельсінського руху. Якщо б це був масовий рух, повний ініціативи, з широкою програмою політичних і суспільних вимог, коли б це був рух з концепцією майбутньої системи правління, тоді мав би якісь можливості на успіх. А так – гельсінський рух нагадує радше немовля, яке силкується говорити басом" [20].

Запровадження військового стану в ПНР вплинуло на радикалізацію опозиційного руху та активніше підняття проблем ліквідації радянської залежності, підтримки визвольних рухів східних сусідів, визнання непорушності східного кордону та зміни політики стосовно української меншини. 13 грудня 1983 р. "Solidarność Walcząca" видала програмну декларацію, в якій визнала східний кордон остаточним. Заснована 11 листопада 1984 р. Є.Таргальським (Юзефом Дарським) Ліберально-демократична партія "Незалежність" виступила за необхідність негайного й однозначного визнання теперішнього східного й південного кордону Польщі остаточним, залишення Вільна литовцям, а не Литовській РСР, Львова – українцям, а не УРСР, і білоруських територій – білорусам, а не БРСР. Під час дискусії над "Програмними засадами" партії висловлювалася думка, що в цій частині Європи немає справедливих кордонів і кожне конкретне розв'язання кривдить котрись зі сторін [9; 11, с.10–11].

Кілька разів польська опозиція проголосувала колективні звернення чи декларації, в яких висувалася ідея непорушності кордонів. Зокрема в 1985 р. у "Ялтинському зверненні", вимагаючи ревізії принципів Ялтинської системи, стверджувалося визнання існуючих кордонів

[21]. Значного розголосу набула спільна декларація шести опозиційних організацій, особливо активних у розгляді питань східних сусідів. 16 грудня 1984 р. у Варшаві організація “Свобода–Справедливість–Незалежність”, політичний рух “Визволення”, Ліберально-Демократична партія “Незалежність”, видавництво “In Cogroge”, політична група “Воля” та група часопису “Niepodległość” виступили з “Пропозицією спільної позиції щодо польсько-українського, польсько-білоруського та польсько-литовського кордону”. У декларації стверджувалося, що територіальні конфлікти багаторазово ділили, сварили й грізно ослаблювали як поляків, так і українців, білорусів і литовців. Єдиним способом подолання таких конфліктів уважалося збереження теперішніх кордонів. “Це полягає у найбільш життєвому геополітичному інтересі наших народів, які борються за свободу. Будемо прагнути, щоб згаданий принцип був взаємно підтверджений національними представництвами” [22–24].

Згадані опозиційні політичні організації звернулися до Президії Конференції українських політичних партій і організацій (КУППО) із пропозицією припинення суперечок у справі кордонів та визнання існуючих кордонів. У відповіді КУППО в травні 1986 р. зазначалося, що “ми свідомі факту, що визначення теперішніх кордонів було результатом порозуміння учасників нещасливої Ялтинської Конференції і вони не є виразом волі наших народів. Визнаючи однак теперішній стан як реально існуючий факт, заявляємо наше принципове твердження, що ніхто в світі не має права вирішувати проблеми кордонів наших держав, крім наших народів і вибраних ними державних органів в наших вільних і суверенних державах” [25, 26].

Конференція середовища УГВР, яка відбулася 10–11 жовтня 1987 р. у Нью-Йорку, констатує появу сильного проукраїнського руху в польській опозиції, зазначила, що “теперішній кордон між Україною і Польщею не є результатом рішення вільних урядів обох народів, проте, цей кордон у ніякому разі не є і не може бути перешкодою для невідкладної і життєво-конечної для українців і поляків співпраці тепер і після здобуття ними незалежності” [29].

Активізація польсько-українського діалогу дала можливість досягнути в березні 1987 р. у Парижі домовленості між Конференцією українських політичних партій і організацій (КУППО), з одного боку, та Ліберально-Демократичною

партією “Незалежність” і організацією “Свобода–Справедливість–Незалежність”, з другого боку. Згадані контрагенти у своїй заяві відзначали, що, не маючи можливості розв’язувати питання кордонів у правному аспекті, вони вважають, що існуючі кордони повинні бути збережені між майбутніми незалежними українською і польською державами. Всі історичні умови та міжнародні конвенції, які стосувалися польсько-українських відносин, повинні втратити силу. Визнання існуючих кордонів кваліфікувалося як необхідна умова польсько-української співпраці в боротьбі за незалежність. Домовленість підписали Є.Таргальський та В.Малинкович, уповноважений президентом М.Плав’юком [30–35].

Символічним жестом “Солідарності” в політиці щодо української меншини було вміщення д-ра В.Мокрого з Кракова у виборчому списку в Гожові. 4 червня 1989 р. завдяки підтримці голосів польських виборців він отримав мандат до сейму. Подібна підтримка була неможливою ні раніше, ні пізніше, у 1991 р. [12, к.428; 13, с.4]. Делегація польської опозиції взяла участь у роботі І з’їзду Народного Руху України. У своєму виступі А.Міхник висловлювався за відкритість кордонів [36] та проголосив гасло “хай живе вільна Україна”. На пропозицію А.Міхника під час І з’їзду Народного Руху України було досягнуто домовленості про зустріч українських і польських парламентаріїв [37]. У результаті виборів 4 і 18 березня 1990 р. українська опозиція отримала представництво в парламенті, у Польщі кілька місяців керував уряд “Солідарності” на чолі з Т.Мазовецьким. У 70-ту річницю польсько-українського союзу Пілсудського й Петлюри 4–5 травня 1990 р. відбулася зустріч парламентаріїв обох країн у Яблонній біля Варшави.

До української делегації входили народні депутати: О.Влох, Б.Горинь, М.Горинь, І.Деркач, І.Драч, Д.Павличко, М.Попович, В.Чорновіл, М.Швайка, С.Лилик, Б.Осадчук та П.Потічний. Польська делегація була представлена Б.Геремеком, Є.Вуттке, З.Курадовською, Я.Куронем, З.Буяком, А.Міхником, В.Мокрим, А.Вельowejським, Я.Мусялом, Я.Онишкевичем, Р.Гановичем, Б.Бердиховською та З.Янасом. Польська сторона з розумінням поставилася до позиції українських парламентарів, які стверджували, що найбільшою перешкодою на шляху порозуміння є невирішеність комплексу питань,

пов'язаних із наслідками примусового переселення українців із їхніх споконвічних земель. Зустріч у Яблонній, незважаючи на декларативний характер результатів, була одним з етапів інституціоналізації польсько-українського діалогу [38]. Через кілька місяців після зустрічі в Яблонній Б.Осадчук із жалем констатував відсутність відчутних наслідків її для двосторонніх відносин. Зокрема, на його думку, закономірним результатом конференції парламентарів мало стати створення мішаної тимчасової комісії для політичної співпраці. “Та неформальна інституція в будучині подбала б про реалізацію бодай головних завдань, про котрі з великим піднесенням говорили сенатори та послы обидвох народів”. До таких завдань Б.Осадчук зараховував створення осередку польської культури в Києві та осередку української культури у Варшаві, піднесення рангу дипломатичних представництв Польщі у Києві та Львові, відкриття українського посольства у Варшаві, охорона національних пам'яток та формування мішаної комісії для ревізії підручників історії [39].

Особливого значення для оцінки акції “Вісла” та її наслідків для української меншини в Польщі та двосторонніх відносин загалом мала ухвала Сенату РП від 3 серпня 1990 р. У ній говорилося, що суспільно-політичні зміни, які проходять у Польщі та сусідніх країнах, ставлять нові виклики. Прагнучи примирення, слід правдиво відобразити важку історію. Зокрема це вимагає висвітлення болісних подій, які мали місце в повоєнний період – мається на увазі акція “Вісла”, яку згідно з ухвалою Президії Ради Міністрів від 24 квітня 1947 р. проведено у південній та центрально-східній частині Польщі. “Комуністичні власті, приступаючи до ліквідації підрозділів Української Повстанської Армії, здійснили примусове переселення переважно українського населення. Протягом трьох місяців виселено з родинних місць близько 150 тис. осіб, позбавляючи їх майна, житла й святинь. Багато років унеможливлено їм, а пізніше утруднювано повернення”. В ухвалі говорилося, що Сенат РП засуджує акцію “Вісла”, в якій було застосовано характерний для тоталітарних систем принцип колективної відповідальності. Відповідно до цього Сенат прагнутиме направити, наскільки це можливо, кривди, заподіяні внаслідок цієї акції [40].

Адам Міхник у коментарі з нагоди ухвали Сенату РП у справі акції “Вісла” зазначав, що з

розпадом тоталітарної системи польсько-український діалог переходить до нової фази. Він виділив кілька проблем, які вимагають висвітлення з метою подолання стереотипів та двостороннього порозуміння. “Слід по-новому подивитися на трагізм української ситуації того часу. Розуміючи власне нещастя, варто вміти похилитися перед чужим нещастям”. Редактор “Gazety Wyborczej” позитивно оцінював рішення верхньої палати польського парламенту: “Ми зобов'язані [це зробити заради] жертв злочину, наших дітей, самих себе” [41].

Після 1989 р. польська опозиція отримала можливість впливу на формування державної політики. Г.Костшева, який представляв часопис “Nowa Koalicja”, виклав принципи курсу в справі кордонів: “Визнання територіального status quo, тобто взаємна відмова від територіальних претензій, у т. ч. посередніх вимог, наприклад вимог територіальної автономії (...). Повна повага прав національних меншин з обох боків кожного кордону. Прагнення до відкритості кордонів (...), вільний рух людей, інформації та ідей (...)” [42].

Українська еліта, усвідомлюючи напруженість українсько-російських відносин та вичікувальну позицію США, шукала протизвагу та наголошувала на значенні й ролі Польщі для української незалежності. “Наша дорога веде через Польщу”, – заявив лідер НРУ І.Драч в інтерв'ю “Tygodnikowi Powszechnemu”. Налагодження взаємовідносин між українською і польською опозицією дозволило координації їхніх зусиль в антитоталітарній боротьбі та імплементації досягнутих умов міжнаціонального порозуміння. Пізніший їхній прихід до влади сприяв налагодженню добросусідських відносин та піднесенню двосторонніх відносин до рівня стратегічного партнерства.

1. Зайцев Ю. Польська антитоталітарна опозиція і Рух Опору в Україні: від порозуміння до координації дій // Україна – Польща: історія і сучасність. Збірник наукових статей і спогадів пам'яті П.М.Калениченка. – К., 2003. – Ч.2. – С.17–33.

2. Стоєцький С. Незалежна Україна в історії польської політичної думки ХХ століття: ідейно-політичні передумови становлення двосторонніх відносин в сучасну добу // Україна – Польща: історія і сучасність. Збірник наукових статей і спогадів пам'яті П.М.Калениченка. – К., 2003. – Ч.2. – С.33–50.

3. Gill W., Gill N. Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989–1993. – Toruń: Adam Marszałek, 2002. – 123 s.

4. Polska i Ukraina w nowej Europie: Materiały polsko-ukraińskiej konferencji naukowej (Warszawa, 16–17 lis-

topada 1992 r.). – Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 1993. – 133 s.

5. Wujec H. Polsko-ukraińskie stosunki w perspektywie polskiej // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – Warszawa, 2002. – №13–14. – S.78–82.

6. Русначенко А.М. Розумом і серцем. – К., 1999. – 324 с.

7. Friszke A. Życie polityczne emigracji. – Warszawa, 1999. – S.413.

8. Polskie Porozumienie Niepodległościowe // Kultura. – Paryż, 1976. – №7–8. – S.108.

9. Archiwum prywatne W.Mokrego w Krakowie.

10. Program Polskiego Porozumienia Niepodległościowego w Kraju // PPN. Polskie Porozumienie Niepodległościowe. – Paryż, 1978. – S.18–19.

11. Boruta M. Problemy etniczne i polityka. Wybrane zagadnienia w opiniach środowisk niezależnych // Ludzie – Partie – Czasopisma. – Kraków, 2000. – S.6.

12. AILP. – CP. – 1992. – Vol.3. – K.427, 428.

13. Romanowski A. Przeciw fatalizmowi. Polska i Ukraina: przeszłość i perspektywy // Tygodnik Powszechny. – №28. – 12.07.1992. – S.1, 4.

14. Solchanyk R. The “Solidarity” Congress on the National Question in Poland // Radio Free Europe – Radio Liberty. Radio Liberty Research. RL445/81. November 6, 1981. – P.4.

15. Nasza okładka. Jerzy Giedroyc i dorobek paryskiej “Kultury” // Nowe książki. – 1991. – №8. – Sierpień. – S.13.

16. Wywiad z B.Skaradzińskim // Podkowa Leśna, 2006. – 15 VIII.

17. Friszke A. Spotkania, czyli “Zuстріч” // Więż. – 1991. – №11–12. – Listopad–grudzień. – S.262.

18. УДР до страйкуючих польських робітників // Українське Життя. – 1980. – 30 вересня.

19. Kozak S. Polska a Ukraina. Drogi i bezdroża porozumienia // Więż. – 1991. – №11–12. – Listopad–grudzień. – S.115.

20. Muchawiec J. Wciąż nie pogodzeni // Listy do Polaki. – 1984. – 1.03. – S.4.

21. Apel Jaltanski // Niepodległość. Miesięcznik Polityczny Liberalno-Demokratycznej Partii “Niepodległość”. – 1985. – №37–38. – S.II.

22. Do Braci Ukraińców, Białorusinów i Litwinów! // Nowa Koalicja. – №2. – 1984.

23. Markowicz P. Granice // Zomorzadność. – Kraków,

1988. – №157. – 4 marca. – S.4.

24. Спільна заява // Самостійник. – 1986. – Вип.4–5. – С.3.

25. Komunikat Konferencji Ukraińskich Partii i Organizacji Politycznych w kwestii stosunków polsko-ukraińskich // Obóz. – B.m.: Wydawnictwo CDN. – 1987. – №13. – S.97.

26. Становище КУППО до українсько-польських взаємин // Самостійник. – 1986. – Вип.4–5. – С.5.

27. Oświadczenie Ukraińskiej Głównej Rady Wyzwoleńczej UHWR // Obszar III. Pismo Konfederacji Polski Niepodległej. Obszar Łódź. – №2. – X.1986. – S.1–2.

28. До питання українсько-польських взаємин. Заява // Самостійник. – 1986. – Вип.4–5. – С.3–5.

29. Українська Головна Визвольна Рада. ЗП УГВР – ГСЗС УГВР – Середовище УГВР (документи, інформації, словник імен). – Гадяч: Гадяч, 2001. – С.275.

30. Oświadczenie w sprawie zasad współpracy polsko-ukraińskiej // Niepodległość. Pismo Liberalno-Demokratycznej Partii. – 1988. – №14. – Maj. – S.6.

31. Wspólne oświadczenie polsko-ukraińskie // ABC. – 1988. – №6. – S.128.

32. Archiwum prywatne P.Kazaneckiego w Warszawie.

33. Oświadczenie w sprawie zasad współpracy polsko-ukraińskiej // Dialogi. Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1987. – №5–6. – S.2.

34. Archiwum prywatne J.Targalskiego w Warszawie.

35. Wywiad z J.Targalskim [J.Darskim]. Warszawa, 22 VIII 2006.

36. Прядко В. Час на актуальні українські теми. Інтерв'ю з Адамом Міхником // Наше Слово. – Варшава, 1996. – №20. – 19 травня. – С.1.

37. Wywiad z B.Berdychowską. Warszawa, 9.10.2003.

38. Потічний П. Зустріч українських і польських парламентаріїв // Сучасність. – 1990. – №9. – С.126.

39. Лисяк Б. Що нового у наших сусідів поляків? // Америка. – 1990. – №120. – 23.10.

40. Senat o akcji “Wisła”. Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 3 sierpnia 1990 r. // Gazeta Wyborcza. – 1990. – 7.08.

41. Michnik A. Senat o akcji “Wisła” // Gazeta Wyborcza. – 1990. – 7.08.

42. Zanim będziemy Europą. Z Grzegorzem Kostrzewą rozmawia Jerzy Stankiewicz // Tygodnik Polski. – Warszawa, 1989. – №35. – 27 sierpnia.

M.GENYK

THE ROLE OF UKRAINIAN AND POLISH OPPOSITION PARTIES IN THE PROCESS OF INTERNATIONAL MUTUAL UNDERSTANDING

Helsinki process was favourable to the appearance of antitotalitarian organizations in the countries of Central-Eastern Europe. The struggle against soviet enslavement and democratization of societies were considered in the context of support of Ukrainian independence, indestructibility of the borders and tolerant national politic. Supporters of that course were Polish independence mutual understanding, Confederation of independence of Poland, Liberal-democratic party ‘Independence’ and others. The arrangement of the relations between Polish and Ukrainian opposition parties was one of the stages of the institutionalization of the international conciliation.

Key words: East-Central Europe, Polish-Ukrainian relations, international mutual understanding, opposition parties.